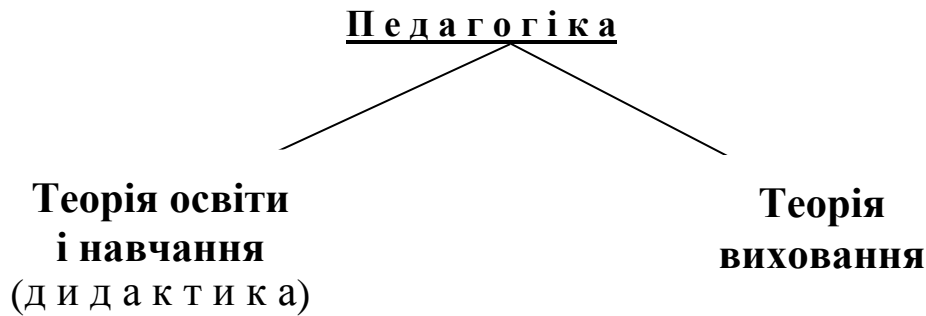

Лекція 1. Повторення вивченого з розділу «Дидактика»

План

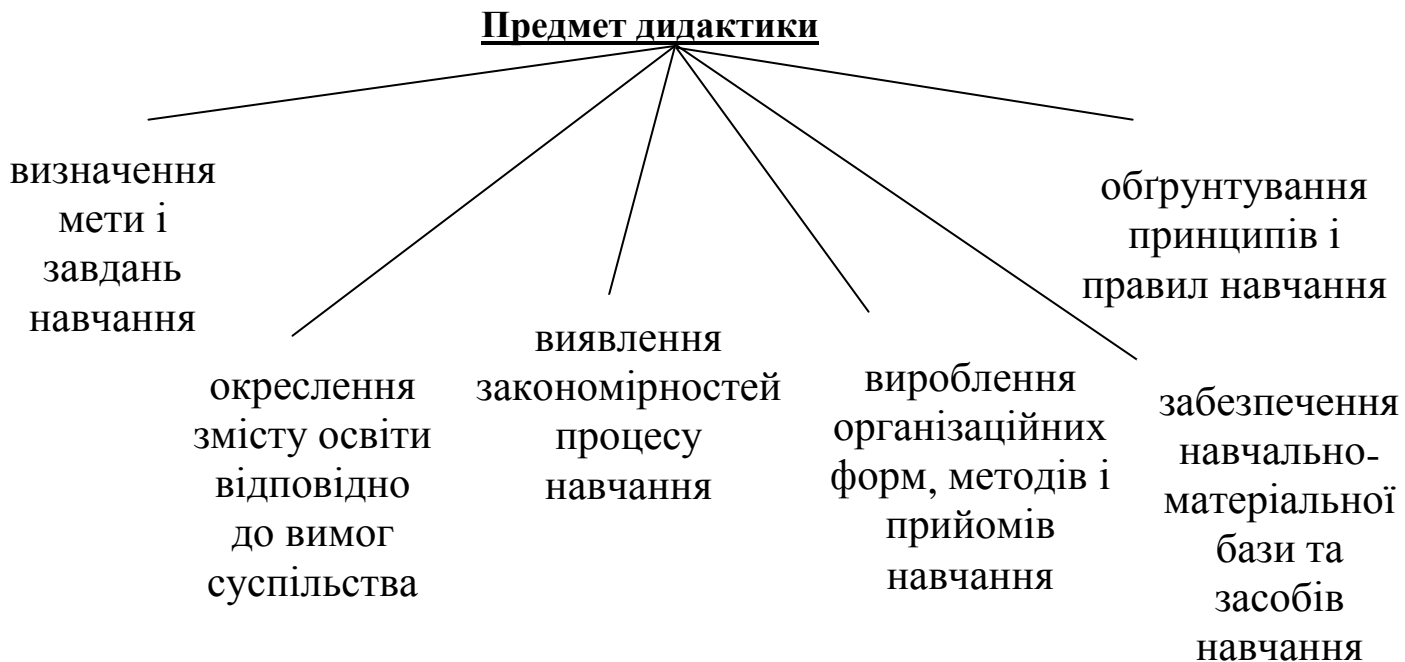
1. Поняття про дидактику. Основні категорії дидактики
2. Закони і закономірності навчання, їх характеристика. Принципи і правила навчання
3. Сутність і функції методів навчання. Класифікація методів навчання.
4. Форми організації навчання та пізнавальної діяльності учнів.

1. Поняття про дидактику. Основні категорії дидактики

Дидактика – це галузь педагогічної науки, яка вивчає, досліджує, узагальнює та обґрунтовує цілі, закономірності, принципи, зміст, форми та методи навчального процесу, взаємодію вчителів та учнів, вплив педагогічних явищ на формування й розвиток особистості учня.

Дидактика – галузь педагогіки, яка досліджує теорію освіти і науки. Дидактичні знання дають відповідь на питання: для чого, кого і як навчати.

Чого навчати?

Зміст освіти – це знання, уміння і навички, якими оволодівають учні в процесі вивчення навчальних предметів.

Знання – цілісна система наукових понять про закони розвитку природи, суспільства і людського мислення, що накопичені людством в процесі суспільно історичної практики. (*Знання*: факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини. *Їх види*: основні терміни і поняття, факти щоденної дійсності і наукові факти, основні закони науки, теорії, знання про способи діяльності, оцінні знання).

Уміння – здатність людини виконувати якісь дії на основі раніше засвоєних знань.

Навички – частково автоматизовані дії, сформовані в результаті багаторазового повторення.

Як навчати?

Принципи навчання – вихідні положення, що визначають діяльність вчителя і характер пізнавальної діяльності учнів.

Методи навчання – способи (шляхи) взаємодії вчителя і учнів, спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань.

Форми навчання – спеціально організована діяльність вчителя і учнів, що проходить в установленому порядку і певному режимі.

2. Закони і закономірності навчання, їх характеристика. Принципи і правила навчання

Закони дидактики – це об'єктивні, внутрішні, суттєві та відносно стійкі зв'язки явищ та процесів, що можуть слугувати основою для наукового передбачення характеру розвитку цих явищ, процесів. Вони віддзеркалюють сутність останнього. Тому знання цих законів допомагає педагогам обґрунтовано визначати зміст навчання, правильно намічати шляхи та засоби навчальної діяльності, інноваційно і творчо організовувати й проводити навчальні заняття, ефективно вирішувати дидактичні завдання та в цілому оптимізувати педагогічний процес.

У вітчизняній дидактиці діють такі закони:

закон соціальної зумовленості цілей, змісту і методів навчання

виявляє об'єктивний процес визначального впливу суспільних відносин, соціального устрою та формування основних компонентів навчального процесу;

закон виховуючого і розвиваючого навчання

розкриває співвідношення опанування знань, навичок, умінь і всебічного розвитку особистості учня, тобто передбачає наявність значного виховного впливу будь-якого навчального заходу, і навпаки – надання процесові опанування знань, навичок і вмінь виховного забарвлення;

закон цілісності та єдності дидактичного процесу

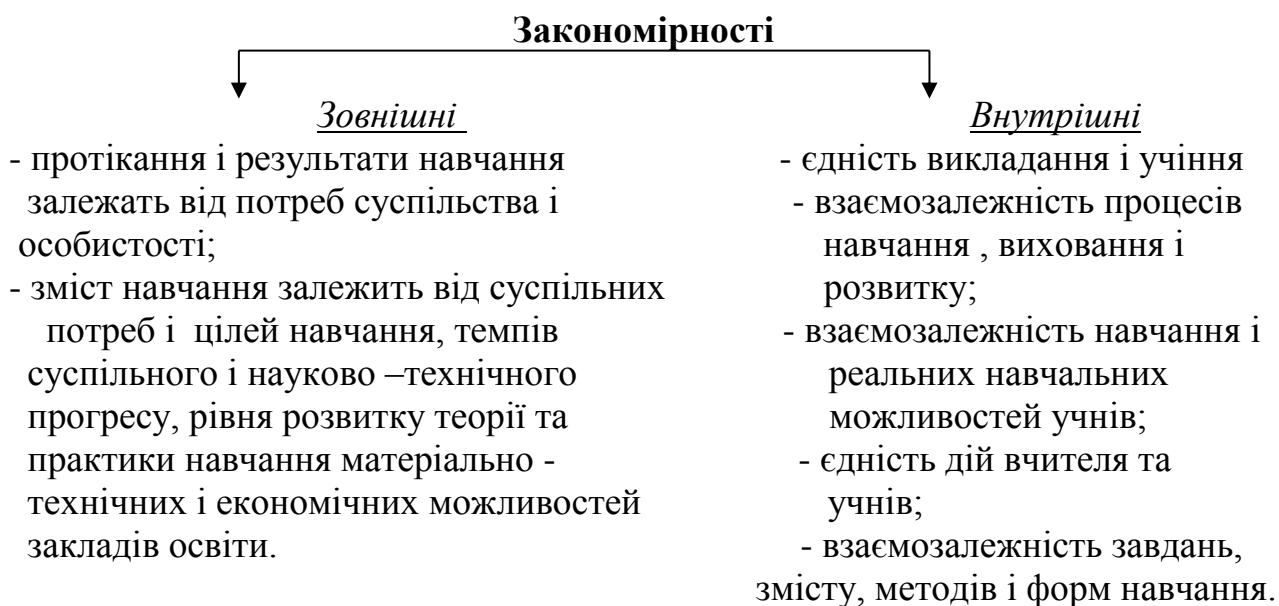
виявляє співвідношення частини та цілого в дидактичному процесі, необхідність гармонійної єдності всіх його компонентів;

закон єдності та взаємозв'язку теорії та практики навчання

розкриває співвідношення між змістом і методами навчання та майбутньою діяльністю учнів, залежністю дидактики від сучасної практики. У зв'язку з цим більшість занять мають бути фундаментально і професійно спрямованими й здійснюватися за

допомогою практичних методів і форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Закономірності навчання – об'єктивні, суттєві, стійкі та повторювальні зв'язки між складовими компонентами цього процесу, що сприяють ефективній реалізації його функцій.

Закономірності навчання знаходять свій вияв у принципах навчання.

Принципи і правила навчання.

Принципи навчання – система вихідних, основних вимог до навчання, виконання яких забезпечує ефективне вирішення завдань учіння і розвитку особистості (В.Чайка).

Принципи навчання – основні положення, що визначають зміст (М.М.Фіцула).

Під принципами навчання розуміють визначену систему вихідних основних дидактичних вимог до навчання, виконання яких забезпечує його необхідну ефективність (В.С.Лозниця).

ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ:

1. визначають діяльність вчителя і пізнавальну діяльність учнів;
2. відображають внутрішню суть діяльності вчителя та учнів;
3. базуються на закономірностях навчання;
4. є системою вимог до визначення змісту, форм і методів навчання;
5. є системою основних положень, на які опирається теорія і практика навчання;
6. визначають цілеспрямованість навчального процесу і діяльності вчителя;
7. є основними положеннями, на які опираються при викладанні навчальних предметів;
8. положення, якими керуються учні.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ:

Принцип цілеспрямованості навчання:

- чітко уявляти мету і результати навчання;
- «переводити» цілі навчання у внутрішні мотиви та пізнавальний інтерес учнів;
- забезпечувати усвідомлене виконання навчальних дій;
- проектувати проміжні та кінцеві результати навчання;

- конкретизувати основну мету навчання в завданнях;
- показувати учням перспективи успішного навчання.

Принцип науковості:

- знайомити з історією винаходів;
- об'єктивно висвітлювати наукові факти, поняття, теорії;
- знайомити з новими досягненнями;
- показувати перспективи розвитку науки;
- озброювати учнів методами науки;
- вносити корекцію в знання, здобуті самостійно;
- розкривати роль теорії для практики;
- розкривати внутрішні зв'язки і відношення, причинно-наслідкові зв'язки в процесах і явищах.

Принцип систематичності і послідовності:

- вивчайте навчальний матеріал від близького до далекого, від легкого до важкого, від відомого до невідомого;
- пам'ятайте, що система у змісті вимагає такої ж системи у вивченні;
- встановлюйте між предметні зв'язки та співвідношення між поняттями під час вивчення теми, навчального предмета;
- використовуйте логічні операції аналізу та синтезу;
- забезпечуйте послідовність етапів засвоєння знань;
- здійснюйте планомірний порядок навчання;
- поступово диференціюйте та конкретизуйте загальні положення;
- розподіляйте навчальний матеріал на логічно завершені фрагменти, встановлюйте порядок і методику їх опрацювання;
- визначайте змістові центри кожної теми, виділяйте головні поняття, ідеї, встановлюйте зв'язки між ними, структуруйте матеріал уроку;
- розкривайте зовнішні і внутрішні зв'язки між теоріями, законами і фактами, використовуючи між предметні зв'язки;
- визначайте місце нового матеріалу в структурі теми чи розділу.

Принцип доступності:

- вибирати головне, суттєве в емпіричному компоненті змісту (властивості, ознаки, функції);
- забезпечувати відповідність обсягу домашнього завдання встановленим нормам;
- використовувати достатню кількість фактів, прикладів для формування ядра знань - теорій, ідей, законів;
- надавати диференційовану допомогу учням у навчанні;
- об'єм знань і темп навчання встановлювати з урахуванням реальних можливостей учнів;
- враховувати рівень навченості учнів, володіння ними методами навчальної діяльності;
- дотримуватись правил засвоєння знань за допомогою «маленьких кроків» з поступовим переходом до «великих кроків»;
- не повідомляти істину, а організовувати учнів на її самостійне відкриття.

Принцип активності і свідомості:

- доцільно використовувати у процесі навчання частково-пошукові бесіди, створювати проблемні ситуації;
- спонукати учнів до різноманітних видів творчості;

- показувати значення навчального предмету для вирішення життєвих проблем;
- використовувати у процесі навчання мислительні операції (аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція, узагальнення);
- навчати учнів раціональних прийомів організації навчальної діяльності;
- формувати пізнавальні мотиви навчання;
- заохочувати навчальну роботу учнів;
- перед виконанням кожної навчальної дії визначати мету завдання;
- систематично аналізувати навчальну роботу учнів, навіювати впевненість у своїх силах.

Принцип міцності знань, умінь і навичок:

- запам'ятовувати навчальний матеріал в поєднанні з пройденим раніше;
- повторювати навчальний матеріал за розділами і структурними смисловими частинами;
- виділяти при повторенні основні, провідні ідеї;
- використовувати самостійну роботу учнів (творче застосування знань);
- використовувати асоціативні зв'язки нового матеріалу з уже відомим;
- постійно звертатись до раніше засвоєних знань з метою їх поглиблення;
- використовувати оптимальну кількість навчальних вправ;
- систематично і правильно будувати повторення вивченого матеріалу;
- домагатись осмисленого засвоєння знань, використання їх на практиці.

Принцип наочності:

- здійснювати навчання на конкретних образах, які безпосередньо сприймаються учнями;
- спрямовувати сприймання учнів на найістотніші ознаки і особливості предметів;
- створювати тенденції в пізнавальній діяльності до уявлення реальних предметів, явищ навколишньої дійсності;
- звертати увагу учнів на внутрішню сутність зображень;
- від уявлень, конкретних образів підводити до осмислення і пізнання внутрішньої сутності явищ;
- забезпечувати оптимальне співвідношення конкретного і абстрактного;
- вчити спостерігати, встановлювати логічні зв'язки між предметами, явищами;
- пропонувати спочатку розглянути наочність в цілому, потім-за структурою з виділенням головного і другорядного, на кінець-знову в цілому;
- від предметної наочності переходьте до символічної;
- використовувати технічні засоби навчання;
- не перенасичувати урок наочними посібниками, наочність – не мета, а засіб досягнення певної мети.

Принцип емоційності:

- виховувати в учнів почуття радості від успіху в навчанні;
- формувати в учнів почуття подиву засобами навчання;
- розвивати емоційне (зацікавлене) ставлення до процесу і способів здобуття знань;
- формувати вміння володіти своїм настроєм, контролювати свої емоції.;
- готуючись до уроку, продумувати засоби і прийоми піднесення позитивних емоцій учнів;

- заходьте до класу з посмішкою. В основу спілкування покладіть демократичний стиль;

- виказуйте свою повагу і інтерес до учнів;
- умійте жартувати, не допускайте грубощів у спілкуванні з дітьми;
- не дорікати дітям за їх помилки у навчанні;
- використовувати на уроці музику поезію;
- не вдаватися до погроз, залякування, погроз, виставлення негативних оцінок.

Принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів:

- враховувати рівень розумового розвитку учнів;
- вивчати мотиви учіння школярів;
- надавати індивідуальну допомогу у навчанні;
- враховувати рівень пізнавальної і практичної самостійності учня;
- об'єднувати в диференційовані групи учнів, які мають однакові навчальні

можливості.

Принцип зв'язку теорії з практикою:

- показувати зв'язок розвитку науки і практичних потреб особистості;
- використовувати навколишню дійсність як джерело знань і сферу застосування теорії;

- використовувати зв'язок школи і виробництва;
- доцільно використовувати проблемно-пошукові і дослідницькі завдання;
- поєднувати розумову діяльність з практичною;
- розвивати та переносити успіхи учнів з одного виду діяльності на інший;
- використовувати зв'язок навчання з життям як стимул для самоосвіти.

Принцип розвивального навчання (за Л.В.Занковим):

- навчання на високому рівні труднощів;
- навчання в швидкому темпі;
- навчання з провідною роллю теоретичних знань;
- забезпечення свідомого характеру пізнавальної діяльності учнів.

3. Сутність і функції методів навчання. Класифікація методів навчання.

Метод навчання - спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, спрямовані на розв'язання навчально – виховних завдань

Прийоми навчання — це складова частина методу, певні разові дії, спрямовані на реалізацію вимог тих чи тих методів навчання.

Засоби навчання - допоміжні матеріальні засоби школи з їх специфічними дидактичними функціями (те, за допомогою чого вирішуються навчальні завдання: підручник, слово вчителя, наочні засоби навчання, ТЗН, комп'ютер).

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

Методи організації діяльності				Методи стимулювання		Методи контролю і самоконтролю		
За джерелом знань	За логікою засвоєння знань	За ступенем пізнавальної самостійності	За ступенем керівництва навчальною діяльністю	Інтересу до навчання	Обов'язку та відповідальності	Усного контролю	Письмового контролю	Лабораторно-практичного контролю
- <u>словесні</u> (бесіда, розповідь, пояснення, інструктаж, дискусія, диспут, драматизація, робота з книгою) - <u>наочні</u> (ілюстрації, демонстрації, спостереження)	- індуктивні - дедуктивні - традиційні - аналітичні - синтетичні - порівняння	- репродуктивні - пояснювально-ілюстративні - проблемного викладу - частково-пошукові - дослідницькі	- під керівництвом вчителя - самостійна робота - робота з книгою - лабораторні виконання трудових завдань (проектів)	- ігри - дискусії - створення ситуацій емоційного переживання - пізнавальної новизни - ситуації зацікавленості - ситуації успіху	- переконання у значущості навчання - вимоги - заохочення - покарання	- індивідуальне опитування - фронтальне - усні заліки - іспити - програмове опитування	- контрольні письмові роботи - письмові заліки - іспити - програмові письмові роботи	- контрольно-лабораторні роботи - комп'ютерний контроль

- практичні (лабораторні, практичні роботи, справи)								
--	--	--	--	--	--	--	--	--

Фактори, які впливають на вибір методів навчання:

цілі навчання;
рівень мотивації навчання;
зміст, який необхідно реалізувати;
кількість і складність навчального матеріалу;
рівень підготовленості учнів;
вік і працездатність учнів;
матеріально-технічні та організаційні умови навчання;
характер взаємин між учителем і учнями;
кількість учнів у класі;
рівень підготовленості вчителя;
тип і структура заняття;
специфіка предмета.

4. Форми організації навчання та пізнавальної діяльності учнів.

Форми організації навчання- як дидактична категорія означає зовнішній бік організації навчального процесу, пов'язаний з кількістю учнів, часом і місцем навчання, а також порядком його здійснення (В.В.Ягупов).

Вибір форм навчання визначається:

- завданням освіти і виховання;
- особливостями змісту предметів та їх розділів;
- конкретним змістом занять;
- складом, рівнем підготовки і віковими можливостями учнів.

Урок - основна форма організації навчання. Типологія уроків.

Урок як основна форма організації навчання характеризується такими рисами:

- Постійний склад учнів – клас.
- Регламентация змісту матеріалу і начального часу.
- Уроки проводяться за сталим розкладом.
- Усі учні вивчають один і той же матеріал за програмою.
- Керівництво з боку вчителя.
- Різні форми та види навчально-пізнавальної діяльності учнів.
- Навчальний процес будується у формі взаємопов'язаних елементів уроку.

Урок – логічно закінчена, обмежена в часі частина навчально-виховного процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя з постійним складом учнів (Н.П.Волкова).

Тривалість уроків у загальноосвітньому закладі становить: і у 1 класі – 35 хв., у 2 - 4-40хв., у 5-12- 45 хв. Тривалість перерв не менше 10 хв, великої перерви -20 хв.

Типологія уроків В.О.Онищука (за дидактичною метою):

- урок засвоєння нових знань;
- урок засвоєння умінь і навичок;
- урок комплексного застосування знань;

- урок узагальнення та систематизації знань;
- урок перевірки, оцінки та корекції знань;
- комбінований урок.

Дидактична характеристика основних структурних елементів уроків різних типів.

Урок як складна дидактична система має свою структуру (будову):

- Склад (з яких елементів або етапів складається урок).
- Послідовність (в якій послідовності ці елементи входять в заняття).
- Зв'язок (як між собою пов'язані).

Структура уроку має відображати не тільки зовнішні прояви організації спільної діяльності вчителя та учнів , але і виражати головним чином суть внутрішніх процесів, з якими пов'язана методична творчість вчителя і активна пізнавальна діяльність учнів.

Цілі уроку (освітня, виховна, розвивальна) реалізуються через зміст уроку, методи навчання, вплив особистості вчителя, атмосферу спілкування, різні форми співпраці всіх учасників навчального процесу. Структура уроків залежить від мети, змісту, кількості годин на тему, вікових особливостей учнів, місця уроку в системі уроків.

Виділяють макро- та мікроструктуру уроку. Макроструктура – це сукупність основних етапів уроку, їх послідовність. Мікроструктура уроку – це наповнення конкретними видами роботи кожного структурного елемента уроку.

Виділяють такі структурні елементи уроку:

1. *Організаційна частина.* До неї належать привітання, перевірка підготовленості учнів до уроку, виявлення відсутніх, повідомлення плану роботи. Її мета – мобілізувати дітей до праці , активізувати увагу, створити робочу атмосферу на уроці.

2. *Повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності.* Зорієнтувати учнів у місці даного уроку в структурі уроків, визначити зміст і напрями діяльності. Формувати потребу у вивченні конкретного матеріалу, вказавши на його практичну суб'єктивну значимість для учня сьогодні та в майбутньому. Виникненню мотивів до навчання сприяє чітке усвідомлення мети – кінцевого, запланованого результату спільної діяльності вчителів та учнів.

3. *Перевірка знань учнів.* Означає перевірку домашнього завдання, яку проводять різними методами в залежності від мети : усна перевірка (опитування), вибіркова письмова перевірка за допомогою карток-завдань, перфокарток, ущільнене опитування та інше.

4. *Актуалізація опорних знань.* Покликана забезпечити узгодження між викладеною вчителем інформацією та сприйняттям , засвоєнням, осмисленням її учнями. Щоб пояснення було зрозумілим, учням необхідно нагадати попередній вивчений матеріал, на базі якого засвоюються нові знання. Важливо, пов'язати новий матеріал з уже відомим, створити для його засвоєння надійний фундамент.

5. *Пояснення нового матеріалу (сприймання, усвідомлення та осмислення знань).* Полягає не лише у викладанні, а й у керуванні процесом засвоєння учнями нових знань. Для успішного засвоєння нових знань вчителю слід подбати про їх сприймання, розуміння, закріплення і застосування. Бажано, щоб під час пояснення нового матеріалу між учнями і вчителем існував зворотний зв'язок для з'ясування незрозумілих моментів.

6. *Діагностика правильності засвоєння учнями знань.* Допомогає вчителю , учням з'ясувати причину нерозуміння певного елемента змісту, невміння чи помилковості виконання інтелектуальної або практичної дії. Вона може бути здійснена за допомогою

серії оперативних короткочасних контрольних робіт (письмових, графічних, практичних), усних фронтальних опитувань.

7. *Закріплення нового матеріалу.* Здійснюється за допомогою вибіркового фронтального опитування учнів або за допомогою невеликої самостійної роботи. Для цього вчитель повинен підібрати питання, завдання, які сприяють приєднанню нових знань до системи засвоєних раніше знань, умінь та навичок.

8. *Підведення підсумків уроку.* Передбачає коротке повідомлення про виконання запланованої мети, завдань уроку. Учитель аналізує разом з учнями, що нового дізнались на занятті, якими знаннями та вміннями оволоділи, яке значення ці знання мають для наступного вивчення предмета. У підсумку уроку має бути відображено позитивні та негативні аспекти діяльності класу та окремих учнів, оцінено їх роботу. Підсумок уроку повинен бути не процесуальним, а змістовим.

9. *Повідомлення домашнього завдання.* Містить пояснення щодо змісту завдання, методики його виконання, передбачає його запис на дошці, а учнями в щоденник.

Вимоги до уроку

Організаційні передбачають чітке визначення мети і завдань уроку, раціональну його структуру, підтримання високої працездатності, дисципліни, оптимальне використання часу.

Дидактичні висувають на передній план чіткість навчальних завдань, освітню і виховну мету, оптимальний зміст, раціональні методи, дотримання принципів навчання.

Психологічні спрямовують на стимулювання навчально-пізнавальної діяльності, метою якої є формування позитивного ставлення учнів до навчання.

Етичні відображають одну із сторін педагогічної моралі – характер взаємин учителя і учнів на уроці (вимогливість, принциповість, справедливість, тактовність).

Санітарно-гігієнічні забезпечення відповідної площі, кубатури класу, освітлення, раціональний розкладів уроків, сприятливий шкільний режим.

Форми роботи на уроці:

Індивідуальні – передбачають самостійне виконання учнем навчальних завдань на рівні навчальних можливостей (темпу роботи, рівня підготовки);

Фронтально –колективна робота- означає постановку перед класом проблемних питань або пізнавальних завдань, у вирішенні яких беруть участь усі учні.

Групова робота – (ланкова, бригадна, парна) полягає у спільних зусиллях учнів щодо вирішення поставлених учителем завдань.

Підготовка вчителя до уроку. Самоаналіз його результатів.

Загальна (перспективна) підготовка включає:

- вивчення учнів, їх особливостей, успіхів, невдач, способів впливу;
- вивчення змісту навчального матеріалу (початкові програми, підручники, посібники);
- підготовка матеріальної бази (наочних посібників, ТЗН, роздаткового матеріалу);
- календарно-тематичне планування : дата, зміст, тип уроку, наочні посібники, між предметні зв'язки, домашнє завдання.

Безпосередня підготовка включає : визначення мети конкретного уроку (освітньої, виховної, розвивальної), місце уроку в структурі уроків, підбір як змісту навчального матеріалу, так і методів навчання, видів роботи на урок; виготовлення наочності, продумування оцінювання; поурочне планування (дата проведення уроку, тема, мета, тип уроку, обладнання, використана література, хід уроку (макро та мікроструктура).

Інші ФОН

Навчальна екскурсія – форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання.

Предметні гуртки – науково-освітні гуртки, організовані з метою розширення і поглиблення знань учнів з предметів навчального плану школи й розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, художньої літератури й мистецтва, техніки.

Домашня навчальна робота учнів – самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків. Вчитель має забезпечувати диференційований підхід до визначення змісту і обсягу домашніх завдань з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, їх запитів та інтересів, використовувати творчі завдання, які б приваблювали учнів новизною і цікавістю, стимулювали до пошукової діяльності.

Нестандартні уроки

Сучасне суспільство вимагає від людини:

- 1) певних умінь, які можна застосувати за будь-яких обставин;
- 2) уміння мислити, а не накопичувати певну суму знань і поглядів;
- 3) не вузьких знань, а загального підходу до вирішення питань;
- 4) комунікабельності — уміння працювати у злагоді з іншими і спільно доходити мети.

До переваг проведення нестандартних уроків, на думку науковців і педагогів - практиків, відносяться такі характеристики:

- 1) підвищують пізнавальний інтерес учнів;
- 2) дають змогу відійти від шаблону традиційного уроку, зробити навчальний процес більш захоплюючим, урізноманітнити його;
- 3) сприяють розвитку учителя та учнів, розкриттю їх творчого потенціалу;
- 4) педагог має змогу побачити, як поведуться його вихованці в незвичних для них умовах навчання, як змінюється їх спосіб мислення;
- 5) самим дітям нетрадиційні форми навчання подобаються більше, ніж буденні уроки.